

ПОНЯТТЯ ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

Одним із злочинів, що поширилися останнім часом, є викрадення людини. У цій статті зроблено спробу визначення поняття викрадення людини як явища, що потребує кримінально-правової заборони.

У діючому кримінальному законодавстві існує ст.146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», яка передбачає вчинення цього злочину в двох формах: 1) незаконне позбавлення волі; 2) викрадення людини. Але дефініція, яка б розкривала сутність поняття «викрадення людини» не передбачена. В юридичній літературі відсутня одностайність у визначенні сутності поняття «викрадення людини». Одні науковці розглядають викрадення людини як заволодіння. Так В.В. Сташис, М.І. Бажанов [1, с.218], вважають, що відбувається таємне чи відкрите заволодіння потерпілим шляхом обману, зловживання довірою, а іноді погроз і насильства; колектив авторів Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України – «викрадення людини – це протиправне таємне чи відкрите заволодіння людиною шляхом застосування насильства або обману» [2, с.110]; М.І. Хавронюк, – заволодіння людиною, яке може бути здійснене як відкрито – шляхом грабежу чи розбою; таємно – шляхом обману чи зловживання довірою, а також у результаті вимушено-добровільної передачі її винному під погрозою насильства над її батьком, усиновителем, опікуном, вихователем тощо, або під погрозою насильства над особами, близькими для останніх або розголошення відомостей, що їх ганьблять, пошкодження чи знищення їх майна [3, с.341]; колектив авторів підручника з кримінального права – протиправне заволодіння потерпілим, вчинене будь-яким способом і спрямоване на позбавлення можливості вільного вибору ним місця проживання або місця його тимчасового перебування [4, с.276, 277]; О.О.Володіна – заволодіння людиною будь-яким способом, поєднаним з переміщенням її з місця перебування [5, с.106].

Інші вчені розглядають викрадення людини як вилучення. Колектив авторів підручника з кримінального права – незаконне позбавлення волі, поєднане з вилученням особи із місця її перебування (проживання, лікування) і переміщення в інше [6, с.72]. Деякі поєднують поняття заволодіння, вилучення, захоплення. В.Б. Харченко і Б.Ф. Перекрестов вважають, що викрадення людини – це таємне чи відкрите заволодіння (захоплення) живою людиною, яке поєднане з наступним обмеженням її волі [7, с.70]. А.І. Дворкін, Ю.М. Самойлов – незаконне захоплення (вилучення), переміщення і тримання людини [8, с.4]. Інші вважають, що викрадення людини складається з трьох послідовних дій – захоплення (заволодіння), переміщення і наступне утримання потерпілого [9, с.314; 10 с.214].

Різноманіття викладених позицій потребує детального вивчення цього питання, яке пропонується розпочати із застосування семантичних методів.

Використовуваний для визначення сутності викрадення людини термін «захоплення», на нашу думку, є недоречним. Лінгвістичний зміст цього слова означає оволодіння ким-, чим–небудь силою, шляхом застосування

насильства. У тлумачному словнику української мови поняття «захоплення» означає – «...оволодівати силою кимось; брати когось із собою» [11, с.112]. Дійсно, що викрадення людини, як правило, здійснюється з застосуванням насильства. Проте, по-перше, викрадення людини може здійснюватися і без насильства, з використанням обману чи зловживання довірою, безпомічного стану людини та т.і. Отже, викрадення людини може здійснюватися будь-яким способом, а не тільки шляхом захоплення. Крім того, для викрадення людини є обов'язковим переміщення людини з її середовища в інше місце перебування. Захоплення людини може здійснюватися і без переміщення потерпілого в інше місце. У цьому випадку, мова йде про незаконне позбавлення волі, суть якого і полягає в триманні потерпілого в тому місці, де він перебувати не бажає [12, с.194]. На це вказує В.П. Смельянов: «...Незаконне позбавлення волі в основному відрізняється від викрадення тим, що воно здійснюється без переміщення людини з одного місця в інше і без її попереднього захоплення» [13, с.148]. Тому, у даному випадку використання терміна «захоплення» невиправдано звукує сутність цього злочину.

По-друге, поняття «захоплення» використовується у злочині, передбаченому ст.147 КК України «Захоплення заручників». Виходячи з аналізу значення слова «захоплення», більш точної характеристики при визначенні «захоплення заручників» навряд чи можна знайти. Проте використання визначення одного явища для одночасної характеристики іншого явища є неприпустимим для права. Вживання одного поняття «захоплення» для характеристики різних за змістом дій призводить до двозначності, і зрештою – до невизначеності самого цього поняття. Зокрема, М.Д. Шаргородський [14, с.312], Н.Д. Дурманов [15, с.212] та інші вчені неодноразово вказували на неприпустимість уживання тих самих понять у різному значенні, тому що це утруднює розуміння закону і застосування його на практиці. Крім того, збіг понять «викрадення людини» і «захоплення заручників» відбувається далеко не в усіх випадках, і не завжди захоплення заручника пов'язане з його викраденням, а викрадення людини не завжди виявляється захопленням її як заручника [13, с.147].

Використовуваний для характеристики викрадення людини термін «заволодіння» є більш вдалим. Проте уживання цього терміна для визначення сутності «викрадення людини» вимагає особливої уваги. В українській мові поняття «заволодівати», «заволодіти», означає: «1) Брати у своє володіння, привласнювати. 2) Опанувати, охоплювати кого-, що-небудь» [16, с.287]. Або, заволодіти – значить «брати щось чи когось у своє розпорядження; захоплювати» [11, с.50].

Таким чином, заволодіння означає опанування ким-, чим-небудь у будь-який спосіб. Тобто це поняття є родовим, що містить у собі безліч можливих способів.

Але, на нашу думку, саме по собі поняття «заволодіння людиною» не відображає цілком специфіку «викрадення людини». Адже ознаки, які притаманні цим поняттям, не співпадають між собою. По-перше, будь-яке

«заволодіння» може здійснюватися як законно, так і незаконно, в той час як будь-яке «викрадення», і в тому числі людини –тільки незаконно.

По-друге, «заволодіння» може здійснюватися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, «викрадення» – тільки шляхом дії. Викрадення людини припускає вчинення активних дій, пов'язаних з вилученням її всупереч волі з певного місця перебування. Тому правильно відзначає І.Г. Поплавський, що викрадення людини можливо тільки шляхом вчинення активних дій [9, с.314]. У протилежному випадку, якщо викрадену людину тримають у певному місці, мова йде не про її викрадення, а про позбавлення її волі. «На відміну від незаконного позбавлення волі, —пише О.О. Володіна, – викрадення людини неможливе шляхом бездіяльності і може бути вчинено лише у формі активної дії» [5, с.77]. Цією ознакою викрадення людини відрізняється від незаконного позбавлення волі.

Резюмуючи всі позиції, можна прийти до висновку, що всяке викрадення є однією з форм «заволодіння». Тому правильно стверджувати, що викрадення – це заволодіння, що здійснюється у тільки властивій викраденню людини формі.

Так у чому ж полягає «заволодіння» при викраденні людини? О.О. Володіна вважає, що викрадення людини – це заволодіння людиною будь-яким способом, поєднаним з переміщенням її з місця перебування [5, с.106]. Вона вважає, що переміщення людини означає здійснення активних дій, спрямованих на зміну місця її постійного або тимчасового перебування для поміщення в інше місце [5, с.80]. Ця точка зору видається нам переконливою. Безперечно, що при викраденні людини особа обов'язково переміщується з одного місця в інше. Однак необхідно зазначити, що поняття «перемістити», дослівно «змінити місце перебування», фактично означає не просто одиничну дію, а скоріше, певну сукупність дій. Фізична дія виражається у використанні фізичної сили, спрямованої на здійснення злочинного зазіхання і на зміну тим самим зовнішньої, фізичної сфери об'єктів матеріального світу [13, с. 242]. Переміщення є дією тільки як форма, тому воно має своїм змістом сукупність механічних рухів чи дій, що тривають у певному проміжку часу. Будь-яка механічна дія завжди має свій початок. Тобто «переміщення» можна представити як процес, що обов'язково містить у собі початок – стадію 1) вилучення предмета з певного місця у тому випадку, якщо цей предмет не вилучений, чи його утримання, якщо він вилучений, і факультативно, закінчення – стадію 2) приміщення (поміщення) цього предмета в інше місце.

Так і саме переміщення як викрадення людини, можна розбити на три самостійних дії: 1) вилучення людини з певного місця, 2) утримання, 3) приміщення (поміщення) в інше місце. Природно, що для встановлення об'єктивної сторони конкретного злочину мають значення не всі рухи чи дії, чинені суб'єктом, а тільки ті, які заподіюють шкоду об'єктові. Шкода, збиток охоронюваному кримінальним законом об'єкту може бути заподіяна не будь-якими, а тільки певними діями, характер яких визначається властивостями самого об'єкта. Отже, дія визначається об'єктом, знаходиться з ним у нерозривному зв'язку [17, с.11]. Тому діяння «викрадення людини» повинне визначатися його об'єктом. У більшості випадків об'єктом цього

злочину виділяють особисту чи фізичну волю людини [3, с.340; 7, с.70]. Тобто, право громадянина на певну систему можливостей у тій чи іншій сфері суспільного життя. А тому воля людини при її викраденні страждає не тільки в момент насильницького переміщення й утримання, але й у момент її вилучення з певного місця, природно всупереч, чи мимо його волі. Тому неважко помітити, що поняття «переміщення» у викраденні людини розширює межі самої дії і породжує складне питання як про момент початку, так і про момент закінчення цього злочину.

На нашу думку, найбільш повно відбиває сутність викрадення людини – заволодіння людиною шляхом вилучення з її місця перебування. Тобто безпосередньою ознакою дії (викрадення людини) буде заволодіння людиною шляхом її вилучення. Поняття «вилучення» припускає фізичне видалення, виведення людини з її звичного середовища, певного місця перебування. Тому немаловажною ознакою викрадення є, як те середовище, місце перебування людини, відкіля її викрадають, так і те місце, куди людину поміщають.

Закон не містить указівки ні на місце викрадення людини, ні на місце її наступного утримання, і на думку О.О. Володіної, ця ознака викрадення людини є факультативною і, становлячи певний інтерес з наукового погляду, для кваліфікації значення не має [5, с.82]. Однак з такою думкою важко погодитися. Від встановлення місця викрадення людини саме і залежить сутність самого викрадення. По–перше, місце викрадення людини нерозривно зв'язано із самим її вилученням. Вилучити людини нізвідки, мабуть, неможливо. Крім того, місце, відкіля людину викрадають, є для неї тим мікросоціальним середовищем, у якому вона бажає знаходитися, тобто місце її волимого перебування. Те місце, де її утримують проти її волі, мабуть, є для неї місцем насильницького перебування. Важливою умовою є і та обставина, що викрадену людину завжди переховують, тому місце утримання потерпілого невідоме, на відміну, наприклад, від захоплення заручників.

Важливою умовою для встановлення викрадення людини є та обставина, що таке діяння не обмежується способами його здійснення. Тому воно дозволяє охопити всі існуючі і можливі варіанти викрадення людини що, безумовно, є позитивною обставиною. Ми підтримуємо позицію О.О. Володіної, що викрадення людини утворюють різні прийоми і способи насильницького і ненасильницького характеру, безпосередньо застосовані винним з метою перешкоди потерпілому в здійсненні ним свого права на особисту недоторканність, зміст якої полягає в можливості вільного вибору людиною місця перебування, здійснення свободи пересування, а також вільного вибору характеру поведінки, позбавленої примусу [5, с.104–105].

Отже, є підстави зробити висновок що, на наш погляд, викрадення людини це – заволодіння людиною шляхом її фізичного вилучення з постійного чи тимчасового місця перебування, мікросоціального середовища (місця проживання, роботи, відпочинку, лікування і т.п.) будь–яким способом, всупереч чи мимо її волі.

Список літератури: 1. Сташис В.В., Бажанов М.И. Личность – под охраной уголовного закона (Глава III Уголовного кодекса Украины с научно–практическим

коментарієм). Симферополь, 1996. 2. Науково–практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під загальною редакцією Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. у 2х ч. Особлива частина. К., 2001. 3. Науково–практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К., 2001. 4. Кримінальне право. Особлива частина. Підручник. (Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та інші). Відпов. редактор Шакун В.І. К., 1999. 5. Володіна О.О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину). Дис... канд. юрид. наук. Х., 2003. 6. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник / Б.В. Здравомыслов, В.Ф. Караулов, А.В. Гладков и др. / Под ред. Б.В. Здравомыслова. 2–е изд., перераб. и дополн. М., 2000. 7. Харченко В.Б., Перекрестов Б.Ф. Уголовное право Украины Особенная часть в вопросах и ответах. Конспект лекций. К., 2002. 8. Расследование похищения человека: Методическое пособие / Авт. кол.: А.И. Дворкин, Ю.М. Самойлов, В.Н. Исаенко и др. / Научн. ред. А.И. Дворкин. М., 2000. 9. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / По редакцией заслуженного деятеля науки и техники Украины, доктора юридических наук, профессора Е.Л. Стрельцова. Х., 2002. 10. Курс уголовного права. Особенная часть. Том 3. Учебник для вузов. Под ред. доктора юридических наук, профессора Г.Н. Борзенкова В.С. Комиссарова. М., 2002. 11. Новий тлумачний словник української мови / Укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпучко. У чотирьох томах. Т.2.. К., 2000. 12. Сташис В.В., Бажанов М.И. Преступления против личности в УК УССР и судебной практике. Изд. 2–е, испр. и дополн. Х., 1987. 13. Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно–правовое исследование). 2000. 14. Шаргородский М.Д. Уголовный закон. М., 1948. 15. Дурманов Н.Д. Советский уголовный закон. М., 1966. 16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. І голов. Ред. В.Т. Бусел. К., 2002. 17. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Х., 1982.

Надійшла до редколегії 08.05.03